

אריתריאה: ארץ אוכלת גוליה

גולי דולב-השילוני

תקציר

לאור משבר ההגירה המתמשך באריתריאה, מאמר זה מבקש לבחון את היחסים בין מדינת אריתריאה לתפוצותיה, ואת השינויים שהתרחשו בהם לאורך הזמן. המאמר מתבסס על ניתוח דו"חות של ארגונים בין-לאומיים, סקירת ספרות משנית, וראיונות עם פעילי זכויות אדם ומנהיגי הקהילה האריתריאית בישראל. במאמר אטען כי לצד הניסיונות להגביל את ההגירה מאריתריאה בטווח הארוך, הממשל האריתריאי מעורב באופן פעיל בהגירה מהמדינה ובסחר בבני אדם, המניבים לו רווחים כלכליים שהכרחיים לקיומו. מעורבות זו הובילה לשינוי מבני ביחסי מדינת אריתריאה והגולים ממנה, שהצמיחו בארצות גלותם מסגרות פוליטיות המערערות על הזהות הלאומית האריתריאית בכמה דרכים שונות. ברוחן של גישות דוגמת מדינת שומר הסף ומדינת המאפיה על כשלי המדינות החדשות באפריקה, המאמר מנסה להסביר תיאורטית את המקרה הייחודי של אריתריאה: מדינה אפריקאית שקיבלה את עצמאותה ממדינה אפריקאית אחרת, פועלת באופן אקטיבי להברחת אזרחיה, ומתבססת מבחינה כלכלית על קהילות פליטים. מעורבותו של השלטון האריתריאי ברדיפת הגולים, הנאלצים לשלם למשטר שממנו ברחו כדי שלא ימשיך לדכא אותם ואת משפחותיהם, הופכת את הבורחים מאריתריאה לשבויי נצח של מדינת המוצא שלהם, ומעמיקה את קשייהם.

מילות מפתח: הגירה, אריתריאה, גולה, סחר בבני אדם, צבא, אפריקה

מבוא

ההגירה מאריתריאה, מדינה אפריקאית השוכנת לחופי הים האדום שקיבלה עצמאות מאתיופיה ב-1993, היא תופעה בעלת השפעה מכרעת על הכלכלה, החברה והממשל במדינה – ולו רק משום היקפה הנרחב. בשנת 2015 הוערך שכחצי מיליון אריתריאים הינם פליטים או מבקשי מקלט (Human Rights Watch, 2017), נתון גבוה במיוחד, שמאז רק עלה. גם במבט כלל-עולמי היקף ההגירה מאריתריאה נרחב מאוד: בשנת 2018 אריתריאה הייתה יצואנית הפליטים התשיעית בעולם (UNHCR, 2018), והיא ממוקמת בעשירייה הראשונה של טבלה לא-נחשקת זו כבר כעשור (Kibreab, 2013). חומרת משבר ההגירה באריתריאה מתבהרת כאשר מתייחסים לשתי עובדות נוספות: ראשית, מאז סיום המלחמה עם אתיופיה בשנת 2000 ועד לשנת 2019 שרר שקט באריתריאה (Amnesty, 2019), כך שהבריחה מהמדינה אינה קשורה למצב הלוחמה. שנית, על אף שאין נתונים מדויקים על כמות האנשים החיים בה, ההערכות בדבר מספר תושביה נעות בין שלושה מיליון וחצי תושבים לכשבעה מיליון (UNHRC, 2016). במדינות אחרות שמייצאות כל כך הרבה פליטים – כמו סוריה, מיאנמר או אפגניסטן – חיים עשרות מיליונים. בשנת 2015 כ-12% מאזרחי אריתריאה היו פליטים או מבקשי מקלט (Human Rights Watch, 2017) – נתון גבוה מאוד, שככל הנראה עלה מאז.

מאמר זה בוחן את השינוי המבני שיצר משבר ההגירה באריתריאה ביחסי המדינה עם הקהילות האריתריאיות בגולה, שנהנות מהשפעה היסטורית נרחבת על הפוליטיקה הפנים-אריתריאית. כדי להציג את הרקע לשינוי זה, המאמר סוקר את המקורות העיקריים למשבר ההגירה ואת ההשפעות של משבר ההגירה האריתריאית על המדינה, בתחומים כמו חינוך, ריגול פנימי, והשירות הצבאי במדינה. המאמר מבקש להסביר כיצד המסגרות הפוליטיות השונות שקמו בגולה בעקבות משבר ההגירה, שנבדלות לשתי תת-קבוצות, מערערות על המורשת הפוליטית האריתריאית כבסיס לפעולה פוליטית. בתוך כך, המאמר שופך אור על המעורבות של ממשלת אריתריאה ברדיפה חוצת גבולות של נמלטיה, מעורבות המהווה נדבך חשוב אך סמוי ביחסי אריתריאה עם תפוצותיה. המאמר אף בוחן את מעורבותה של אריתריאה בסחר בבני אדם.

המאמר מתבסס על דו"חות של ארגוני זכויות אדם בין-לאומיים וישראליים, דוגמת אמנסטי ו"המוקד לפליטים ולמהגרים", על דו"חות של ארגונים שונים של האו"ם, ועל דו"חות של מחלקת המדינה של ארצות הברית. על אף ריבויים היחסי של מקורות, בעיה אחת העיבה על איסוף המידע: מיעוט נתונים, הנובע בחלקו מחוסר שיתוף הפעולה העקבי וארוך השנים של ממשלת אריתריאה עם ועדות האו"ם ועם ארגוני זכויות אדם (UNHRC, 2015), ובחלקו ממיעוט מחקר על אודות הארגונים האריתריאיים בגולה ויחסם לאריתריאה.

כדי להתמודד עם פערי המידע, בחרתי לראיין חמישה אריתריאים בולטים מקהילת מבקשי המקלט בישראל: (1) נְבִילָאוּי (Nebilawi) סאלח, פעיל במפלגת אופוזיציה אריתריאית המשתייך למיעוט המוסלמי בקרב קהילת האריתריאים בישראל; (2) מֶדְהָאנִי (Madhanea) סולומון, שפרש משלוש מפלגות שונות וכיום פועל באופן עצמאי; (3) תֶּדִית (Tedit) ביינה, אקטיביסט עצמאי נוסף שעבד כמגשר קהילתי במרכז לקידום פליטים אפריקאים, שבעת כתיבת שורות אלו כבר יצא מישראל. שני אנשים נוספים התראיינו למחקר בשמות בדויים: (4) בִּינְיָאם (Binyam), אחד ממנהיגי של מפלגת אופוזיציה אריתריאית מרכזית, ו-(5) מיקי, מבקש מקלט הנרדף בישראל על ידי השגרירות האריתריאית. כמו כן, בחרתי לראיין גם פעילת זכויות אדם ישראלית, (6) לאה

הכט, המשמשת כמנהלת הפעילות של המרכז לקידום פליטים אפריקאים (ARDC). לצערי, לא עלה בידי לראיין אף תומך של המשטר האריתריאי, מכיוון שקבוצת תומכי המשטר בישראל מתנהלת באופן חשאי, ובכל העולם חבריה ממעטים להתראיין.

הראיונות עם הכט ועם ביינה נערכו פנים אל פנים בשכונת נווה שאנן בתל-אביב, נמשכו כשעה, והתקיימו בשפה האנגלית. ארבעת הראיונות האחרים בוצעו בעת הסגר, נערכו בטלפון ונמשכו בין חצי שעה לשעה. סאלח, סולומון ומיקי התראיינו בעברית, ובינאם העדיף להתראיין באנגלית. כל הראיונות הוקלטו ותומללו. דרך הראיונות ביקשתי לברר את האופן שבו המדיניות של ממשלת אריתריאה משפיעה על חייהם של מבקשי המקלט והפליטים מחוץ לאריתריאה, וללמוד עוד על תהליכי הדיאספוריזציה וההתארגנות הפוליטית של הקהילות האריתריאיות בגולה.

משבר ההגירה האריתריאית יצר דיון מחקרי ער שהניב המשגות תיאורטיות שונות. בהמשך להפנר, שמבחינה בין שני דורות של גולים אריתריאים (Hepner, 2009), המאמר מנתח את ההתארגנויות הפוליטיות החדשות בתפוצות האריתריאיות, שנוצרו על רקע רדיפה נרחבת של פליטים אריתריאים בידי ממשלת אריתריאה. ההתארגנויות החדשות מאופיינות בהתרחקות מאתוס הלוחמה ומהזהות הלאומית שאפיינו מסגרות אריתריאיות ותיקות, ומתייחדות בהדגשת זהויות אתניות ודתיות, או לחלופין בהיצמדות לשיח מערבי של זכויות אדם.

קיימות מגוון תפיסות של המדינה האריתריאית. החוקרים טרונבול ומקונן (Tronvoll & Mekonnen, 2017) מכנים את אריתריאה 'מדינת חיל מצב' (Garrison State), בשל המיליטריזציה הגבוהה של המדינה. לפי פלאוט (Plaut, 2017) אריתריאה היא מדינת מאפיה (Mafia State). מונח זה מתאר מדינה שנשלטת על ידי קבוצה מצומצמת המתנהלת בדומה לארגון פשיעה, ומוכנה לבצע כל פשע עבור רווח. גישתו מצליחה להסביר באופן משכנע את רדיפת הגולים בידי הממשלה האריתריאית ואת ניסיון הממשלה להרוויח גם מתהליך הבריחה עצמו, אך כפי שאראה בהמשך, היא אינה מצליחה להסביר את הצעדים שהממשלה נוקטת נגד ההגירה.

המשגה נוספת שנעשתה למדיניות הממשל האריתריאית היא השימוש של פול (Poole, 2013) בגישת מדינת שומר הסף (Gatekeeper State) שפיתח קופר (Cooper, 2002), שאותו היא מיישמת על אריתריאה תוך עמידה על התאמות מסוימות. גישה זו טוענת שלב הפעילות של הממשל במדינות האפריקאיות החדשות הם עניינים הקשורים בשמירת הסף של המדינה, כמו הגבלת אשרות כניסה ויציאה ושליטה ברישיונות סחר, ושכלכלות מדינות אלו מתבססות באופן מכריע על מיסוי הפעילות הקשורה בשמירת הסף של המדינה. עם זאת, גם ביישום הגישה של מדינת שומר הסף על אריתריאה יש בעיות, בראש ובראשונה קושייה לבאר בדיוק את מה שגישת מדינת המאפיה מסבירה בהצלחה - מעורבות הממשלה בסחר בבני אדם.

במאמר זה אשלב בין הגישה של מדינת שומר הסף לגישה של מדינת המאפיה, במטרה לשפר את יכולת ההסבר של המקרה האריתריאי, ותוך עמידה על ייחודיותו. שילוב זה מאפשר לטעון שהמקרה האריתריאי מאופיין בכך שלצד ניסיונות לבסס את שליטת המדינה בגבולותיה בטווח הארוך, המדינה עצמה - ולא רשתות פורעות חוק בתוכה - השלימה עם היעדר יכולתה לשלוט בגבול בטווח הקצר. לכן, היא החליטה להפיק את מירב הרווחים הכלכליים האפשריים ממצב זה, תוך פגיעה אנושה בזכויות אדם.

ההגירה מאריתריאה

חוקרים טוענים שהבריחה מאריתריאה מתרחשת מכמה סיבות, שאותן נוכל לסווג לשלוש קטגוריות הקשורות זו בזו: דיכוי פוליטי; שירות צבאי; ומצב כלכלי. מבחינה פוליטית, אריתריאה היא מדינה אוטוריטרית הנשלטת ביד רמה על-ידי ראש מפלגת החזית העממית לדמוקרטיה וצדק – ה-PFDJ הידועה גם בשמה הקודם כחזית העממית לשחרור אריתריאה (EPLF). בראש המדינה עומד הנשיא איסיאס אפפורקי (Isaias Afwerki), הידוע בשמו הפרטי, ששולט בה מאז הקמתה ב-1993. איסיאס שהנהיג את מחתרת ה-EPLF עד שזו ניצחה במלחמת העצמאות והקימה את אריתריאה, אינו מחויב לשום חקיקה או לפרלמנט, שפורז ב-2001 (Plaut, 2017).

הדיכוי הפוליטי באריתריאה מתקיים כמעט בכל תחום: במדד חופש העיתונות של "עיתונאים ללא גבולות" (RSF) לשנת 2019 אריתריאה ממוקמת במקום 178 מתוך 180 – שיפור ביחס לשנים 2014-2016, אז דורגה במקום האחרון בעולם (RSF). האלימות של המשטר באריתריאה נוכחת במעצרים שרירותיים, בעינויים, בהיעלמויות ובהוצאות חשאיות להורג, שמשמשים דרך קבע לדיכוי מתנגדי המשטר במדינה (Tronvoll & Mekonnen, 2017). חברי קבוצות מיעוט דתיות קטנות, כמו נוצרים פנטקוסטליים, נרדפים על ידי המדינה משום שאינם נמנים עם ארבע הקבוצות הדתיות המוכרות בה (Tronvoll & Mekonnen, 2017), ונראה שגם קבוצות אתניות מסוימות, כמו בני הקונאמה (Kunama), סובלות מרדיפה שלטונית מוגברת (UNHRC, 2016). זאת על-אף שאריתריאה מוגדרת כמדינה רב-לאומית, שממשלתה מכירה באופן רשמי בתשע קבוצות אתניות מגוונות המשתייכות לדתות שונות (Tronvoll & Mekonnen, 2017).

בשנת 1995 נקבעה באריתריאה חובת שירות צבאי, שלפי החוק נמשך לכל היותר 18 חודשים. במציאות השירות יכול להתארך לבלי גבול: המרוויין סולומון מעיד שאחיו שירת בצבא משנת 1996 ועד שנת 2017. נוסף על כך שאין הגבלה למשכו, השירות הצבאי במדינה נעשה בתמורה לשכר זעום (Human Rights Watch, 2017). לפי האו"ם מדובר במנגנון עבודות כפייה שמפר אמנות נגד עבדות, ולכן מהווה פשע נגד האנושות (UNHRC, 2016).

על אף שהגיוס לצבא אריתריאה, לגברים ולנשים, מתרחש בגיל 18, בשנת 2003 הועברו כל כיתות ה"ב באריתריאה אל מחנה סאוה (Sawa) – מחנה הטירונות הגדול במדינה – כך שכדי להשלים את התיכון במדינה צריך לחיות במשך שנה במחנה צבאי (Tronvoll & Mekonnen, 2017). כמו כן, בצבא מתרחש גם גיוס קטינים – סאלח העיד בריאיון עימו שלאחר שנזרק מבית הספר בגיל 14, הוא עבד תקפה מסוימת ללא רישיון עבודה, וכשהוא נתפס על-ידי המשטרה בגיל 14 או 15, הוא נלקח לבית הסוהר ומשם גויס בכפייה (עדות נוספת לגיוס קטינים נמצאת ב-Amnesty, 2015). נוצרים המשתייכים לזרם 'עדי יהוה' מתנגדים מצפונית לשירות צבאי באשר הוא, ולכן עילת השירות הצבאי מהווה פתח לרדיפתם, שכן סרבני גיוס מסתכנים בכליאה ללא הגבלה בזמן וללא משפט (Kibreab, 2013). בשורות הצבא משרתים אנשים בעשור השישי והשביעי לחייהם, ודיווחים מלמדים שבמחנות הצבא, שבהם התנאים קשים מאוד, מתרחשים פשעים כגון אונס ועינויים (UNHRC, 2016).

שליטת הממשלה האריתריאית בכלכלת המדינה היא כמעט מוחלטת: לפי אברהה (Abraha, 2010) השוק האריתריאי מנוהל על-ידי חברות בבעלות המפלגה השלטת, והמפלגה מכפיפה את כלכלת המדינה לאינטרסים שלה, תוך הפרת התחייבויותיה בנושאי פיתוח. במסגרת כלכלה ריכוזית זו, האבחנה בין כלכלה לפוליטיקה קשה במיוחד, אך ניתן לקבוע שמצבה הכלכלי של

אריתריאה הוא בכי רע, ושהקשיים הכלכליים החריפים מהווים תמרץ ליציאה ממנה. בשנת 2013 אריתריאה דורגה במקום ה-181 מתוך 187 במדד הפיתוח האנושי של האו"ם (HDI), ובמדד הרעב העולמי היא דורגה במקום ה-77 מתוך 78 המדינות שנסקרו בדו"ח (Tronvoll & Mekonnen, 2017). במחקרן של פורסט-ניקולס ויקובסן (Furst-Nichols & Jacobsen, 2011), שכלל ראיונות עם עשרים וחמישה אריתריאים בישראל, כולם אמרו שסיבות כלכליות היוו גורם ממרץ ליציאתם מהמדינה, אך לא הגורם המרכזי והמכריע.

לפי מחקרן של קיבראב (Kibreab, 2013), שבו הוא ראיין פליטים אריתריאים בכמה מדינות על הסיבות לבריחתם, השירות הצבאי האין-סופי הוא העילה המרכזית לבריחה. 79 מתוך 119 הנשאלים סיפרו שעזבו את אריתריאה כדי לערוק מהשירות הצבאי, 34 אמרו שהסיבה לבריחתם הייתה הימנעות מגיוס (כלומר, מרביתם כנראה נמלטו מהמדינה בעודם קטינים), והשישה הנוספים דיווחו שהמניע העיקרי לבריחתם הוא רדיפה דתית. בנוסף, גם ארגון אמנסטי פרסם דו"ח בדבר הקשר בין השירות הצבאי הכפוי לבריחה מהמדינה (Amnesty, 2015). על אף הסכם השלום שנחתם ביולי 2018 בין אריתריאה לאויבתה ההיסטורית אתיופיה והתקוות שנלוו להסכם, ישנן עדויות לכך שתנאי השירות הצבאי במדינה נותרו על כנם (Amnesty, 2019).

גם בראיונות שקיימתי, עלה שהסיבה העיקרית לבריחה מהמדינה היא השירות הצבאי. סאלח ברח מצבא אריתריאה בגיל 16, לאחר מעל שנה של שירות צבאי. בינאם, שנשלח על ידי הצבא להיות מורה במעין שירות לאומי, נמלט מהמדינה לאחר ארבע שנות שירות, וגם ביניה ציין את השירות האין-סופי כסיבה העיקרית לבריחה שלו. סיפור הבריחה של מיקי, שגם הוא קשור בצבא, הוא מורכב במיוחד – לפי עדותו, לאחר שאיחר לחזור מהחופשה השנתית שלו כשהיה חייל, הוא עונה על-ידי מפקדו. לאחר כמה ימי עבודות פרך, כשניגש מפקדו להכותו, הוא ניסה להגן על חייו – והרג את מפקדו בשוגג. בעקבות זאת, הוא נאלץ לברוח מהמדינה. המרואיין סולומון, הפליט היחיד שלא ציין את הצבא כסיבה העיקרית לבריחתו, אמר שהוא לא שירת בצבא אלא באחד משירותי הביטחון ששמרו על גבולות המדינה, וסיפר שהסיבה לבריחתו הייתה מפגש עם פנטקוסטלים ששחררו משנות כליאה ארוכות, שדרכם הוא נחשף לזוועות המשטר.

משבר ההגירה והדיכוי הפוליטי באריתריאה

השלטון באריתריאה הכיל יסודות אוטוריטריים ודכאניים כבר מראשיתו (Plaut, 2017), כך שקשה לומר אלו מהצעדים הדכאניים שמיישמת ממשלת אריתריאה הנוכחית מהווים תגובה למשבר ההגירה שמתחולל בשטחה. כמו כן, כפי שאפרט בהמשך, הגירה נרחבת של אריתריאים החלה עוד בזמן מלחמת העצמאות של אריתריאה, כך שניתן לטעון שההסדרים שכוננו את אריתריאה נוצרו תוך מודעות לגולה ולאפשרות של הגירה מהמדינה. למרות זאת, ישנם היבטים במדיניות של השלטון באריתריאה שמהווים באופן ברור תגובה למשבר ההגירה של אריתריאה העצמאית, שהחל עם התחדשות זרם הפליטים מאריתריאה ב-2001 (Hepner, 2009), וקיימים מגננונים שקשה להתייחס אליהם כנפרדים ממשבר זה.

התגובה הברורה ביותר של ממשלת אריתריאה למשבר ההגירה המתחולל תחת שלטונה היא מדיניותה כלפי הבורחים. לפי דו"ח הוועדה לזכויות אדם של האו"ם משנת 2015, אריתריאה כולאת לתקופות של חודשים ושנים אזרחים הנחשדים בכוונה לברוח מהמדינה. חוק השירות

הצבאי קובע שהעונש על ניסיון עריקה או בריחה מהצבא, האופן שבו מוגדרים ניסיונות הבריחה, הוא כליאה בת שנתיים, קנס או שניהם. לפי אמנסטי, העונשים הניתנים על עבירות אלו משתנים ממקרה למקרה, כשגור הדין נסמך על החלטות שרירותיות של המפקדים, ללא משפט או אישום מסודר, ובמקרים רבים בלי שתינתן לנאשמים גישה לבני משפחה ולעורכי דין (Amnesty, 2015). מיקי סיפר שבעת שתכנן לראשונה את בריחתו, אחד המפקדים שלו גילה על כך, והעניש אותו בעונש שנחשב לקל יחסית – עינוי בשם הליקופטר, שבו קשרו את ידיו ורגליו מאחורי גבו בזמן שהוא שכב עם הפנים על הקרקע (איור התנוחה מופיע אצל 19: Amnesty, 2004). הרדיפה לא נעצרת רק בבורחים ובנחשדים בבריחה: גם קרובי משפחה וחברים של בורחים נעצרים, במיוחד בעיירות הקרובות לגבול (UNHRC, 2015). בריאיון עימו, סולומון העיד שאמו נכלאה לאחר שאחד מאחיו נמלט מאריתריאה. במקרים אחרים, קנסות כבדים הוטלו על משקי בית שילדיהם ברחו מהמדינה (Poole, 2013).

בגבולות אריתריאה חלה מדיניות ירי-כדי-להרוג שנועדה לחסל את הבורחים, המציבה סכנת חיים ממשית מול מי שמנסה להתחיל במסע הפליטות ולהימלט מהמדינה. על אף שממשלת אריתריאה מכחישה באופן רשמי מדיניות זו (UNHRC, 2015), קיימות עדויות מבוססות למקרים בהם נורו למוות נמלטים בגבול (Amnesty, 2015), אם כי נדמה שבשנים האחרונות מתרחשים פחות אירועים כאלו (UNHRC, 2015).

צעדי מדיניות אחרים שנקטה הממשלה האריתריאית כדי לצמצם את ההגירה מהמדינה כוללים הגבלות על חופש התנועה של אזרחיה. בכל אריתריאה ישנן הגבלות רבות על חופש התנועה, וארגון Freedom House מזכה אותה בציון 0 מתוך 4 בנושא (Freedom House, 2019). עם זאת, על העיירות שבקרבת הגבול או נתיבי הבריחה מאריתריאה מוטלות מגבלות חמורות במיוחד: קשה במיוחד להשיג רישיון לבקר בהן, גם לקרובי משפחה של תושביהן (UNHRC, 2015). בשנת 2018, עם חתימת הסכם שלום בין אתיופיה לאריתריאה, הגבול בין השתיים נפתח – אך לאחר שלושה חודשים שבהם זרם ההגירה מאריתריאה רק התעצם, הגבול נסגר שוב (Hepner, 2020). החשש מבריחה הוליד הגבלות חמורות על היכולת לצאת מהמדינה באופן חוקי, ואנשים בטווח הגילאים 18 עד 50, כמו גם בני נוער, לא יכולים לעזוב את המדינה ללא אישורים חריגים, בשל החשש שיערקו משירות צבאי (Amnesty, 2015). בנוסף, האישורים לעזיבת המדינה מותנים פעמים רבות בערבויות גדולות או בתשלומים לממשלה (UNHRC, 2015).¹

היבטים אחרים במדיניות ממשלת אריתריאה לא מגבילים הגירה באופן ישיר, אך על אף שייתכן שהם משרתים מגוון מטרות, נדמה שלא ניתן להפריד את יישומם מהניסיון לצמצם את היקף הבריחה מהמדינה. כך למשל העברת כל כיתות ה"ב באריתריאה אל מחנה הצבא סאוה הוסברה כדרך לצמצם את בריחת בוגרי התיכון מהצבא ומאריתריאה (Tronvoll & Mekonnen, 2017). עוד בעניין החינוך, המרואיינת הכת מהמרכז לקידום פליטים אפריקאיים מעידה שלא ניתן לקבל באריתריאה את התעודה המעידה על רמת ההשכלה האחרונה שלך, אלא רק על זו הקודמת: בסיום התואר הראשון אפשר לבקש את תעודת סיום התיכון, בסיום התואר השני אפשר

¹ כל מגבלות התנועה באריתריאה המפורטות בפסקה זו הונהגו שנים רבות לפני משבר הקורונה, שבו גם מדינות דמוקרטיות רבות השיתו מגבלות דומות על תנועה בתוך המדינה ואל מחוצה לה. משבר הקורונה מעמיד בסימן שאלה את תוקפן ואת משמעותן של מגבלות התנועה באריתריאה בימים אלו, אך מיעוט מידע בזמן אמת מקשה לדעת מה באמת מתרחש כיום במדינה.

לבקש סימוכין לסיום התואר הראשון, וכן הלאה.² כך נוצר מצב שבו מבקשי מקלט ופליטים אריתריאים שמעוניינים להמשיך ללימודי תואר שני מחוץ לאריתריאה, מגלים שבשל היעדר מסמכים שמוכיחים את השכלתם עליהם להתקבל מחדש לתוכניות לתואר ראשון. לפי המראיון בינה מטרתה הלא-מוצהרת של שיטה זו היא להקשות על אריתריאים לברוח ממדינתם, שכן בתוך אריתריאה עצמה הדבר לא מפריע לרכישת השכלה: רמת ההשכלה האמיתית של כל אזרח מתועדת ברישומי הממשלה, ששולטת בכל מוסדות החינוך במדינה. לטענתי, מצעדי אריתריאה בתחום החינוך ניתן להסיק את קיומו של חשש מוגבר של ממשלת אריתריאה מאובדן הצעירים המשכילים במדינה – עניין שתואם את ההערכות בדבר רמת ההשכלה הגבוהה של נמלטים מהמדינה, שאציג בהמשך המאמר.

אחד המאפיינים הבולטים של השלטון באריתריאה הוא קיומה של רשת ענפה של סוכנים חשאיים, שמרגלים אחרי אזרחי המדינה (Tronvoll & Mekonnen, 2017). הרשת מורכבת משלל גופים, אך לפי האו"ם כל הגופים, שפעילותם מהווה הפרה חמורה של הזכות לפרטיות, כפופים ישירות למשרדו של הנשיא איסיאס (UNHRC, 2015). כמו בחברות טוטליטריות אחרות, קולגות, חברים, שכנים, קרובי משפחה ואפילו בני זוג נחשדים כולם בהיותם מרגלים (Bozzini, 2015), וכך האזרחים משוללי חופש הביטוי חיים את חייהם בתוך תרבות של פחד ואי-אמון. סימוכין לכך הוא שכל אחד מחמשת האריתריאים שראיינתי סיפר שהוא שמר על בריחתו המתוכננת כסוד מוחלט, ואפילו לא סיפר עליה לבני משפחתו.

דו"ח המועצה לזכויות אדם של האו"ם מציין את הריגול אחר אנשים שנחשדים בתכנון בריחה כאחת מהמטלות השכיחות של הסוכנים האריתריאים, לצד ריגול אחר חברי קבוצות מיעוט דתיות, מבקרי משטר ועוד (UNHRC, 2015). גם לפי בוזיני (Bozzini, 2015), רשת המרגלים מעורבת באופן הדוק בסחיטת משפחות בורחים, וריגול אחר מהגרים ובני משפחותיהם הוא עיסוק מרכזי של הסוכנים. להבנתי, על אף שמנגנון ההלשנות והריגול באריתריאה לא נוצר בשל משבר הפליטים ואינו מהווה אך ורק דרך להתמודד איתו, השימוש במנגנון כדי לשלוט בבריחה מהמדינה הפך לחלק כה מרכזי מפעילותו של מנגנון הריגול, שמשבר ההגירה ודאי מסביר חלק משמעותי מקיומו, גודלו והשפעתו הרבה על האווירה במדינה.

פול (Poole, 2013) ממשיגה את מדיניות ההגירה באריתריאה באמצעות גישת מדינת שומר הסף (Gatekeeper State) שפיתח קופר (Cooper, 2002). לפי גישה זו, השליטים הקולוניאליים באפריקה פעלו כמו שומרי סף: עיקר הפעילות שלהם נגעה בתחומים שעסקו בשער המושבה, כמו מתן אישורים להעביר כספים לטריטוריה וממנה והנפקת ויזות ליוצאים ולמבקרים, והם הפעילו מעט סמכות בענייני פנים. עיקר הרווחים של השליטים הקולוניאליים נבע ממיסוי כניסות ויציאות של סחורות ואנשים דרך מכסים ומיסים על ייבוא ויצוא, ודרך חלוקת אישורים לפעילות עסקית של זרים בטריטוריה (Poole, 2013). קופר מסביר את בעיותיהן של המדינות האפריקאיות המודרניות כתוצר של אימוץ דפוסים קולוניאליים אלו: גם הממשלות במדינות העצמאיות עוסקות בעיקר בשמירת סף, תוך שימור יכולת מועטה לשלוט בנעשה בתוך המדינה עצמה. עם זאת,

² התופעה נזכרת גם בפרסומי הארגון בפייסבוק, למשל:

<https://www.facebook.com/ARDCHEB/photos/a.531954546814583/2498144856862199/?type=3&theater>
<https://www.facebook.com/ARDCHEB/photos/a.531954546814583/2576220519054632/?type=3&theater>

המדינות העצמאיות אינן נסמכות על הכוח החיצוני שהיה לשליטים הקולוניאליים, שהבטיח את השקט במושבות (Cooper, 2002).

פול (Poole, 2013) מתייחסת לכמה חריגות של אריתריאה מהטיפוס הטהור של קופר: בראש ובראשונה העובדה שבאריתריאה טכניקות שמירת הסף מתבצעות באופן אלים וכפוי ולא דרך קשרי פטרונות. במסגרת הניתוח שהיא מציעה, פול מבינה גם את השירות הצבאי הכפוי במדינה ואת הרווחים שמפיקה הממשלה מהגולה כהיבטים של שמירת סף (Poole, 2013). על אף הבעיות בגישה זו שאציג בהמשך, אני סבור שהיא משקפת נאמנה היבטים אלו בהתנהלות של אריתריאה. יתר על כן, אני סבור שניתן להבין באמצעותה גם את ההגבלות על חופש התנועה במדינה, את השינויים במערכת החינוך האריתריאית, ואת ההתבססות בעיסוק בהגירה – כלומר בשמירת סף – כתפקיד מרכזי של מערך הריגול במדינה.

השירות הצבאי ומשבר ההגירה באריתריאה

חוק השירות הצבאי משנת 1995 באריתריאה מגדיר את מטרת השירות הצבאי כ"הקמת כוח הגנה חזק שמבוסס על העם על מנת להבטיח אריתריאה חופשית וריבונית; יצירת דור חדש המאופיין באהבת עבודה, משמעת, ומוכנות להשתתף ולשרת בבנייתה מחדש של האומה; פיתוח וחיזוק כלכלת האומה על ידי השקעה בעבודת פיתוח עמנו כעושר פוטנציאלי; פיתוח יכולת מקצועית וכושר גופני על ידי מתן אימונים צבאיים סדירים ותרגול רציף למשתתפים במרכזי אימון" (Amnesty, 2015: 18). ניסוח רשמי ועמום זה אינו מייחס לצבא אך ורק תפקידים צבאיים, אלא גם מטרות כלכליות, חברתיות ולאומיות רחבות, כמו בניית האומה וחיזוק כלכלתה.

כאמור, אריתריאה סובלת מעוני חריף שקשור באופן ישיר למדיניות הממשלה. היעדר נתונים מהשנים האחרונות מקשה על הערכת המצב במדינה, אך בשנת 2003, למשל, 37% מאוכלוסיית אריתריאה חיה בעוני קיצוני ובתנאי רעב (Rena, 2009). בתוך כך, מפלגת השלטון מכפיפה את כלכלת אריתריאה לצרכיה (Abraha, 2010), כשלממשלה אין בכלל תקציב שנתי (Plaut, 2017). על רקע המצב הכלכלי הרעוע במדינה, הצבא האריתריאי משמש מכשיר כלכלי בידי המשטר (UNHRC, 2016).

דו"ח הוועדה לזכויות אדם של האו"ם משנת 2015 מתאר חיילים שנשלחים לעבוד בבנייה או בחקלאות (UNHRC, 2015), והדו"ח מהשנה העוקבת מספר על חיילים שנאלצים לשרת בעבודה בחברות פרטיות. מתואר בו גם בסיס חיל אוויר שמטוסיו התיישנו וחייליו צוו לגדל מטעים ליד הבסיס, בתנאים קשים, ללא תשלום ותוך כליאת המסרבים לעבוד (UNHRC, 2016) – מלאכות שאין דבר בין לבין משימות צבאיות מקובלות. התועלת הכלכלית שבהעסקה מסוג זה לא מתבטאת רק בתנאי העבודה – שכן גם הזכויות הבסיסיות ביותר של העובדים מופרות במסגרת השירות הצבאי האריתריאי, שכולל אלימות פיזית ומינית רחבת היקף – אלא גם בתחום השכר. חיילי הצבא האריתריאי מקבלים דמי שירות זעומים שאינם מספיקים לכלכלתם, לא כל שכן לכלכלת משפחתם. על אף שבשנת 2015 נשיא המדינה ושר האוצר הודיעו ששכר החיילים יוכפל פי שלושה, נכון לעתה אין עדויות שמראות כי שכרם של מרבית החיילים עלה (Human Rights Watch, 2017).

נראה כי מרבית הפליטים האריתריאים משתייכים לקבוצה חשובה במיוחד מבחינת כושר עבודתה: גברים צעירים ומשכילים. גודל הגולה האריתריאית ופיזור הנרחב מקשים על שרטוט

פרופיל המהגר הממוצע, אך נדמה שכל הניסיונות בנושא העלו את אותה התמונה. קיבראב (Kibreab, 2013), שנסמך על מחקר שערך בעצמו ועל התבטאויות של בכירים באו"ם, טען כי מרבית הפליטים האריתריאים הם גברים צעירים, משכילים ורווקים, ויותר מרבע מהמשיבים במחקרו השלימו לימודים אקדמיים טרם בריחתם. הפעם האחרונה שנתונים רשמיים של האו"ם בנושא התפרסמו הייתה רק בשנת 2013 ונבחנו בהם גיל ומגדר בלבד, אך גם בהם ניכר רוב גברי וצעיר מובהק (UN DESA & UNICEF, 2013). בראיונות שערכתי עימם, גם פעילת זכויות האדם הכת וגם הפעיל האריתריאי ביינה העידו על רוב גברי וצעיר ועל רמת השכלה גבוהה בקרב האריתריאים בישראל. חוקרים הראו כי מלחמות וגלי הגירה הפכו את יחס התלות באריתריאה לבעייתי כבר בשנת 1999 (Arneberg & Pederson, 1999). במילים אחרות, היחס שבין קבוצות הגיל שנתמכות על ידי כוח העבודה במדינה לבין קבוצות הגיל המרכיבות אותו, הציב קשיים כלכליים לאריתריאה כבר לפני גל ההגירה הנוכחי. כיום, כשיותר מ-12% מאוכלוסיית אריתריאה הפכה לפליטים ולמבקשי מקלט, ניתן להניח שהשפעת משבר ההגירה על כוח האדם האריתריאי ועל יחס התלות במדינה היא חמורה במיוחד.

המצב הכלכלי הקשה אינו מהווה הסבר משכנע לכל עוולות הצבא האריתריאי: הוכחה לכך היא שהתפקידים הלא-צבאיים בצבא כוללים גם תפקידים שאינם תורמים ישירות לכלכלת המדינה. לדוגמה, ישנן חיילות המשרתות בתנאי עבודת בבתים של בכירים (UNHRC, 2016). עם זאת, ניכר שבאריתריאה נוצר מעגל קסמים הרסני, שבו עוני ומחסור בכוח אדם הם סיבות מרכזיות להיקפו ולתנאיו הקשים של מנגנון עבודות הכפייה, שמנסה לתרום לכלכלת המדינה. התנאים הקשים בשירות הצבאי הם סיבה מרכזית לבריחה מאריתריאה, אך הבריחה מחמירה בתורה את המחסור בידיים עובדות ואת העוני.

משום שצבא אריתריאה בחלקו הגדול כלל אינו עוסק במשימות ביטחוניות, אני סבור שצורכי ביטחון או מיליטריזציה מוגזמת הם שורש הבעייתיות במדינה, ואני חולק על מודל "מדינת חיל מצב" (Garrison State) של טרונבול ומקונן (Tronvoll & Mekonnen, 2017), הרואה במיליטריזציה הגבוהה של אריתריאה את המפתח להבנת הסדרה הפוליטיים. גם אי היישום של מדיניות הירי-כדי-להרוג בגבול בשנים האחרונות מראה שצבא אריתריאה הוא לא הגוף החזק והאימתני השולט במדינות הנתונות לשלטון צבאי. בהקשר זה, מתאים יותר בעיניי המודל של פלאוט (Plaut, 2017), הטוען שאריתריאה היא מדינת מאפיה (Mafia State). מושג זה משמש במאמרו כדי להמשיל את התנהלות אריתריאה להתנהלות ארגון פשיעה: אריתריאה מבצעת פשעים חמורים ביותר כדי להרוויח, ונשלטת על ידי מעגל מצומצם שבו מושל ביד רמה ראש ארגון הפשע, הרודן איסיאס (Plaut, 2017). הסתכלות זו, המסיטה את הדגש מהעטיפה הצבאית אל המטרה הכלכלית שצעדי המשטר משרתים, מיטיבה להסביר הן את מרכזיותו של השירות הצבאי באריתריאה, והן את העובדה שצבא זה אינו צבא של ממש, אלא מנגנון של עבודות כפייה בעל תכלית כלכלית. סימוכין להסתכלות זו נוכל למצוא גם בכך שבשנים האחרונות קוצרו העונשים הניתנים לעריקים, התפתחות שלפי ההשערות נובעת מהצורך לאיים את העמדות הרבות שנטשו הבורחים (Amnesty, 2015). ההקלה בעונשים מראה שהצבא מעדיף להעסיק כוח עבודה הנתון למרותו, ולא להעניש במלוא החומרה מפירי פקודה.

ארגוני הגולים האריתריאים ויחסם למולדתם

משבר ההגירה של אריתריאה הרחיב באופן משמעותי את הפיזור האריתריאית הגדולה והמפוצלת. נכון לסוף 2018, כמה חודשים לאחר חתימת הסכם השלום עם אתיופיה, שהוביל לגידול משמעותי בזרם הפליטים שעובר בין המדינות (Amnesty, 2019), כ-174,000 פליטים אריתריאים חיו באתיופיה, כ-114,500 חיו בסודן, וכ-55,300 חיו בגרמניה (UNHCR, 2018). בישראל חיו באותה העת כ-24,000 אריתריאים (רשות האוכלוסין וההגירה, 2019). השפעתו של משבר ההגירה על התפוצות האריתריאיות היא לא רק כמותית אלא גם איכותית: הוא שינה באופן מהותי את היחסים בין הגולים למולדתם.

כדי להבין את חשיבות ההשפעה של המשטר על הגולה יש לעמוד על היחסים ההיסטוריים בין אריתריאה לאריתריאים החיים מחוץ למדינה. הגולה האריתריאית לא נוצרה בעקבות מדיניות המשטר האריתריאי – למעשה, היא נוצרה שנים לפני הקמתו של המשטר. במחקרה של הפנר (Hepner, 2009), שנסמך על הגדרת הדור של קרל מנהיים (Manheim, 1952), היא מבחינה בין שני דורות של גולה אריתריאית: דור הלאומיות (Generation Nationalism) ודור המקלט (Generation Asylum). לנוכח צורות חדשות של דרכי ארגון פוליטיות בקרב הגולה האריתריאית, אני מבקש להוסיף קטגוריה נוספת לחלוקה זו, ולהראות כי כיום ניתן לדבר על שתי קבוצות בתוך דור המקלט – דור המקלט הוותיק, ודור המקלט הצעיר.

כבר בעת מלחמת העצמאות הארוכה של אריתריאה מול אתיופיה, שנערכה בין השנים 1961-1991, עזבו את המדינה כמיליון אריתריאים שהשתקעו בשלל מדינות, ובהן הם נרשמו כפליטים אתיופים (Schmitz-Pranghe, 2010). המאבק לעצמאות מאתיופיה נשען ארגונית וכלכלית על אריתריאים שחיו בסודן ובקהיר, ושתי מחתרות מרכזיות במלחמה לשחרור אריתריאה קמו מחוץ למדינה – התנועה לשחרור אריתריאה (ELM) והחזית לשחרור אריתריאה (ELF), שממנה התפצלה לימים מחתרת ה-EPLF. הגולים מתקופה זו, שהפנר (Hepner, 2009) מכנה דור הלאומיות, מאופיינים בתמיכה במלחמת העצמאות האריתריאית, והגוף הפוליטי המשמעותי ביותר בקרבם היה ה-EPLF, שהפך למפלגת השלטון באריתריאה העצמאית. גולי דור הלאומיות נקלטו בקלות יחסית במדינות המערב, משום שבמסגרת המלחמה הקרה הם נתפסו כנמלטים ממשטר קומוניסטי – אתיופיה הייתה נתונה באותה העת תחת שלטון צבאי בעל אוריינטציה מרקסיסטית. בנוסף לכך, במסגרת גיבוש הזהות הלאומית האריתריאית חברי דור זה נטו לטשטש הבדלים פנים-אריתריאיים, כגון דת ואתניות (Hepner, 2009).

לאחר שאריתריאה קיבלה עצמאות בשנת 1991, זרם ההגירה ממנה דרך באופן משמעותי. כעשור לאחר מכן, בתום מלחמה עקובה מדם בין אתיופיה לאריתריאה שהתרחשה בשנים 1998-2000, הוחרף הדיכוי הפוליטי במדינה. בשנת 2001, הנחשבת לשנת המפנה בנוגע למצב זכויות האדם באריתריאה, החיילים לא שוחררו מהצבא, הפרלמנט פוזר, הועלמו עיתונאים, ונעצרו סטודנטים ומבקרי משטר (Tronvoll & Mekonnen, 2017). התפתחויות אלו הובילו לחידוש זרם ההגירה מאריתריאה, וליצירתה של קבוצה שהפנר (Hepner, 2009) מכנה בשם דור המקלט. דור זה, שבו נכללים כל אלו שנמלטו מאריתריאה בעשרים השנים האחרונות, לא נמלט משלטון אתיופי שנתפס כזר אלא משירות צבאי כפוי ומדיכוי שהפעילה עליו אריתריאה עצמה. כמו כן, דור זה יצא ממולדתו בעידן שבו את המלחמה הקרה החליפה המלחמה בטרור, שהקשתה על קליטתם בארצות המערב של נמלטים ממדינות מתפתחות. החוויות המעצבות של דור המקלט

גם כוללות פעמים רבות שהייה ממושכת במחנות פליטים, שלא אפינה את דור הלאומיות (Hepner, 2009).

דור המקלט הקים דור חדש של ארגוני זכויות אדם, ארגוני קהילה וארגוני דת אריתריאים, שעצם קיומם מהווה דחייה של המסגרות הפוליטיות האריתריאיות הקיימות ושל ארגוני המחתר השנים (Schmitz-Pranghe, 2010). קיימות מגוון מסגרות ליוצאי אריתריאה בשלל מדינות, אך לדברי שמיץ-פרנגה (Schmitz-Pranghe, 2010) אפשר להכליל ולקבוע שהארגונים הפוליטיים שקמו בעקבות משבר ההגירה של אריתריאה העצמאית נבדלים מהארגונים שהקים דור הלאומיות בשני מאפיינים: ראשית, בעוד שהארגונים הישנים נמנעו מיצירת קשרים עם ארגונים מערביים ועם ארגונים פוליטיים אפריקאיים אחרים, הארגונים החדשים לא נמנעים מיצירת קשרים עם קבוצות לא-אריתריאיות. שנית, גם אם הם עצמם אינם עוסקים בביקורת כלפי המשטר באריתריאה, הארגונים החדשים אינם מדירים ואינם דוחים גופים ופרטים שחולקים על הנרטיב שאותו מציג המשטר באריתריאה, כפי שעשו ארגוני הקהילה הוותיקים (Schmitz-Pranghe, 2010). לפי הניתוח של הפנר (Hepner, 2009), דור המקלט מאופיין בהטרונגניות של דרכי פעולה, כמו מאבק משפטי וקמפיינים אינטרנטיים. מספר מחקרים בחנו את דרכי ההתארגנויות הלא-פורמליות של דור המקלט – רבים מהם נערכו בישראל, אליה הגיעו אריתריאים רק ב-15 השנים האחרונות, כך שכל הקהילה בה שייכת לדור זה. לדוגמה, מחקרם של צבר ורוטבד מאיר את בניית הזהות האריתריאית בישראל דרך פולחני האבל של הקהילה, שמגשרים על שסעים פוליטיים, אתניים ודתיים (Sabar & Rotbad, 2015), ומחקרן של השמשוני-יפה וירון-מסגנה מעיד על הטרנספורמציה שעברו מוסדות אריתריאים מסורתיים בארץ (Hashimshony-Yaffe & Yaron, 2015). ניתוחים אלו מועילים באבחנה בין דור המקלט לדור הלאומיות, ומעידים על דעיכת החשיבות של הפוליטיקה הפורמלית בקרב דור זה – תופעה שמאשרים גם דברי המרואיינים: כל חמשת המרואיינים האריתריאים, כולל השניים שהם חברי מפלגה פעילים בשתי מפלגות אופוזיציה שונות, העידו על החשיבות המכרעת של אקטיביזם מקוון ושל פעילות ברשתות חברתיות. עם זאת, ההתמקדות בדרכי הארגון הלא-פורמליות של הקהילה מחמיצה לטעמי את השוני שעבר על הארגונים הפוליטיים שהקים דור המקלט.

הגופים הפוליטיים הראשונים שהקימו חברי דור המקלט התמקדו בזוויות פנים-אריתריאיות, ופנו רק לחלק מהאריתריאים שבגולה. בין הקבוצות הללו, שנוסדו ברובן בעשור הקודם, נכללות מחתרות של קבוצות מיעוט אתניות, בהן הארגון הדמוקרטי של העפארים בים האדום (RSADO) והתנועה הדמוקרטית לשחרור בני הקונאמה האריתריאים (DMLEK), המחויבות שתיהן למאבק אלים. ארגונים אחרים מדור זה כוללים מפלגות אסלאמיות המדירות מתוכן אריתריאים נוצרים, כמו המפלגה האריתריאית האסלאמית לצדק ולפיתוח (Mohammad & Tronvoll, 2015). חשוב לציין שבעת פריחת תנועות אלו, התקיימו בגולה גם מרחבים פוליטיים כלל-אריתריאים שהקימו אנשי דור המקלט, אך אלו לא היו מפלגות או ארגונים פורמליים, אלא מרחבים מקוונים (Bernal, 2020) או גופים כמו רדיו ארנה (Erena), המשדר מצרפת לאריתריאה בגלים קצרים שאותם המשטר מנסה לחסום.³

³ לאתר הרדיו באנגלית: <https://erena.org/category/eng/>. על חשיבות הרדיו בחיי הגולה של הקהילה האריתריאית העיד המרואיין תכלית ביינה, שאף הנחה בעבר תכנית בתחנה.

בניגוד חריף לפיצול הדתי והאתני של ארגוני דור המקלט הראשונים, המחתרות האריתריאיות הישנות, שנלחמו למען עצמאות המדינה, היו בהצהרתן כלל אריתריאיות. גם כיום מפלגת השלטון במדינה, שהחלה כמחתרת, לא מתיימרת לייצג רק דת או קבוצה אתנית מסוימת. על אף שהתקיימו בקרב האריתריאים מתחים דתיים ואתניים כבר לפני העצמאות – למשל, הפיצול בין ה-ELF ל-EPLF בוצע על רקע שמועות על הרג לוחמי ELF נוצרים בידי מפקדים מוסלמים מהארגון (Mohammad & Tronvoll, 2015) – שתי מחתרות אלו, כמו ארגונים נוספים מהתקופה, הציגו את עצמן כארגונים לאומיים כלל-אריתריאיים (Tronvoll & Mekonnen, 2017). באריתריאה מתקיימת רדיפה מוגברת של קבוצות קטנות של מיעוטים דתיים ואתניים, אך מרבית ההגבלות וצעדי הדיכוי של הממשלה לא מיושמים על בסיס אתני או דתי, והאסלאם למשל, הוא אחת הדתות הרשמיות במדינה. הארגונים הפוליטיים שהקים בעשור הקודם דור המקלט מראים שהאתניות האריתריאית עלתה כחלק ממסבר ההגירה האריתריאית, וקיבלה משנה חשיבות בגולה. נדמה שעצם קיומן של התנועות הדתיות והאתניות החדשות מעיד על היחלשותה של הזהות הלאומית האריתריאית בתפוצות, ועל עליית חשיבותם של שסעים אחרים במדינה, שכנראה נדחקו אחורה במהלך מאבק העצמאות, שליכד את האריתריאים כקבוצה לאומית.

בשנים האחרונות קמה בגולה קבוצה שנייה של ארגוני דור המקלט, הכוללת ארגונים לא-מפלגתיים ומפלגות שאינן מחתרות. הארגונים מקדמים זכויות של פליטים אריתריאים בכל רחבי העולם, מוחים נגד הפשעים שמתבצעים במסגרת הסחר בבני אדם של פליטים אריתריאים, ומתעדים את פשעי המשטר באריתריאה (Schmitz-Pranghe, 2010). בין הבולטים בהם נמנים היוזמה האריתריאית האנטימיליטריסטית (EAI) שבסיסה בגרמניה, והדאגה לזכויות אדם – אריתריאה (HRCE) מבריטניה. חלק מארגונים אלו הוקמו כבר בתחילת שנות האלפיים, אך החשיבות שלהם ושל דרכי מאבקם – הכוללות, למשל, תביעות משפטיות והפצת מידע – התחזקו מאוד בשנים האחרונות. הן ביינה, אקטיביסט עצמאי שפועל בשיתוף עם ארגונים שונים, והן סולומון, ששימש סגן הנשיא של ההנהגה האריתריאית בישראל ופרש מכמה מפלגות, העידו בראיונות עימם על התחזקותם של ארגוני זכויות האדם האריתריאים.

המפלגות החדשות שהוקמו עם ההתחדשות של דרכי הפעולה של דור המקלט הן מפלגות כלל-אריתריאיות שלא תומכות במאבק אליים. בין מפלגות אלו ניתן למנות את Bright Future⁴, את One Nation⁵, שבה חבר המרואיין סאלח, ואת United Eritreans for Justice⁶, המפלגה שהמרואיין ביניאם הוא אחד ממנהיגיה. מפלגה זו היא המפלגה האריתריאית הגדולה בישראל, והיא טוענת להיותה הגדולה ביותר בגולה. כל המפלגות הללו – כמו גם אחרות, פתוחות בפני כל הגולים האריתריאים. סייג בולט לכך היא התנועה האגעזית, מפלגת ימין קיצוני אנטי-מוסלמית שהתחזקה בשנים האחרונות (בן יהודה, 2018). עם זאת, מפלגה זו נחשבת למוקצית בשיח הפוליטי הפנים-אריתריאית, ולפי המרואיינים סולומון, ביינה וסאלח נציגיה אינם פעילים במסגרות כלל-אריתריאיות, כמו הנהגת הקהילה בישראל או בקבוצות מקוונות, כך שהיא בבחינת יוצא מן

⁴ לאתר המפלגה: <https://brightfuture-eri.com>

⁵ לאתר המפלגה: <http://eritrea1nation.com/what-we-believe/>

⁶ לאתר המפלגה: <http://www.ue4j.com/bylaw>

הכלל המעיד עליו. סאלח ששייך למיעוט המוסלמי בקרב הקהילה האריתריאית בישראל, סיפר על אי-הנחת שגורמת לו התעמולה האנטי-מוסלמית של התנועה האגעיזית, והדגיש שהוא חבר דווקא ב-One Nation משום שזו המפלגה היחידה שבאמת דורשת שוויון לכל הקבוצות האריתריאיות. עם זאת, גם הוא העיד שכל המפלגות החדשות מלבד המפלגה האגעיזית פתוחות בפניו ומצהירות באופן רשמי על מחויבותן לשוויון בין נוצרים למוסלמים.

הן הארגונים החדשים והן המפלגות החדשות אימצו שיח של זכויות אדם, ונמנעים מקריאה להפלה אלימה של השלטון באריתריאה. לפי המרואיינים בינה וסולומון, הדבר נובע מהבנת הבעייתיות של נתיב פעולה זה, שדרכו הפך איסיאס, מנהיג מחתרת ה-EPLF, לרודן המדינה. שאר המרואיינים האריתריאים, בהם ביניאם, ששותף בעיצוב החזון של אחת המפלגות האריתריאיות המשמעותיות ביותר כיום, אמרו שהסיבה לכך היא קבלת ערכים דמוקרטיים מערביים. לפי הבנתי, ההתנתקות מהמורשת הפוליטית האריתריאית שאתוס לוחם המחתרת עמד בבסיסה (Hepner, 2009) לטובת שיח של דמוקרטיה וזכויות אדם, היא התפתחות חדשה בקרב דור המקלט, שלא אפיינה אותו מראשיתו.

על אף שהחוויות המכוננות של דור המקלט – השירות הצבאי, מחנות הפליטים והקליטה המורכבת במדינות היעד – לא השתנו מהותית בשנים האחרונות, נראה שבמשך הקודם טיב התרחקותו של דור המקלט מהמסורת הפוליטית האריתריאית השתנה. אם בתחילת דרכו הפוליטית דור המקלט דחה את המורשת הפוליטית האריתריאית דרך התכנסות אל זהויות אתניות ודתיות פרטיקולריות, כיום הביטוי הארגוני של היחלשות השייכות לאריתריאה הוא ההתנערות מאתוס המחתרת האלימה, שאפיין גם את המחתרות האתניות שהקימו בני דור המקלט הוותיקים. בד בבד, במסגרת המעבר לשיח זכויות אדם, המפלגות החדשות של דור המקלט דווקא מוותרות על האתניות וחוזרות לזהויות כלל אריתריאיות, בדומה למחתרות הקודמות של דור הלאומיות. שני סוגי הארגונים שהקים דור המקלט מעידים על שינוי מבני ביחסים בין הגולה האריתריאית למדינה. לפי שמץ-פרנגה (Schmitz-Pranghe, 2010), בעקבות משבר ההגירה נחלשו הנאמנות והסיוע שהציעה הגולה למשטר. ניסוח מעודן זה משקף מגמות עמוקות יותר: הפליטים האריתריאים החדשים התנערו לא רק מהשלטון שרדף אותם, אלא גם מהמסורת הפוליטית האריתריאית.

בהקשר הזה, מעניינת במיוחד השקפתו של המרואיין סולומון, שהיה בעברו חבר בשלוש מפלגות שונות – בהן United Eritreans for Justice, מפלגתו של ביניאם, וכיום הוא דמות מרכזית במאבקים שונים מול הרשויות הישראליות. סולומון עזב את הפוליטיקה האריתריאית המפלגתית משום שאף מפלגה אינה מקדמת מאבק אלים. לטענתו, הדרך היחידה להפיל את השלטון באריתריאה היא להקים מחתרת בגבול המדינה – וכשזו תתבסס, לכבוש את אריתריאה ולהשתלט עליה. השקפתו של סולומון מהדהדת את האתוס הפוליטי של דור הלאומיות ושל הארגונים הפוליטיים הראשונים שהקים דור המקלט. העובדה שאף ארגון בישראל, שבה חיה קהילה אריתריאית גדולה שמשתייכת כולה לדור המקלט, אינו מקדם את תפיסתו של סולומון, מעידה על עומק השינוי הפוליטי שעבר על הגולה האריתריאית בשנים האחרונות.

מיסוי הגולה האריתריאית ורדיפתה

כמו גולים רבים בעולם, גם אריתריאים שולחים כספים לבני המשפחה שהשאירו מאחור. התשלומים שמעבירים המהגרים שעזבו את אריתריאה למשפחותיהם מסייעים באופן משמעותי לכלכלת המדינה: במחקרו של קיבראב (Kibreab, 2013) מובא ריאיון עם פליטה אריתריאית שמספרת שכיום כאשר רואים משפחה עם בית גדול ומכונת יפה באריתריאה כבר לא שואלים כמה בקר או אדמה יש לה, אלא כמה ילדים יש לה בגולה. בשנת 2007 היקף העברת הכספים לאריתריאה עמד על 1.37 מיליארד דולרים (Poole, 2013). כמו כן, בשנת 2002, לפני חידוש ההגירה מהמדינה, תשלומי המהגרים היוו קצת פחות משליש מתמ"ג המדינה (Schmitz-Pranghe, 2010), כלומר אחד המרכיבים הכי חשובים בכלכלתה. לאור הגידול במספר המהגרים מאריתריאה בשנים האחרונות, כנראה שגם נתון זה עלה.

ממשלת אריתריאה דואגת להרוויח באופן ישיר מהכספים ששולחים המהגרים, שכן היא גם מטילה מס הכנסה של 2% מהמגרים השולחים כספים וגם גובה מיסים ממי שמקבלים את הכסף באריתריאה (Poole, 2013). יתרה מזאת, המדינה מנסה להגביל את הברחת הכספים למדינה דרך השוק השחור בשיטה מושחתת ובעייתית, שלגינייה הוקדש פרק שלם בדו"ח הוועדה לזכויות אדם של האו"ם על אודות אריתריאה לשנת 2016 (UNHRC, 2016).

המס בשיעור של 2%, או כפי שנקרא בפי הגולים והחוקרים "מס שני האחוזים" (the two-percent tax), הוא מס שאותו נדרשים אריתריאים גולים לשלם באופן קבוע מתוך הכנסתם אם ברצונם שהשגרירות לא תרע להם. אין דרך לאכוף את תשלום המס, אך ההשלכות של הימנעות מתשלום הן נרחבות: דיווחים מעידים שמי שאינו משלם את המס לשלטון האריתריאי, אינו רשאי להעביר באופן חוקי כספים לאריתריאה; לא מחדשים את דרכונו בשגרירות; הוא אינו יכול לקנות רכוש באריתריאה; ואסור לו לבקר בה. בנוסף, אריתריאים טענו שהיעדר תשלום מצד מהגרים הוביל לרדיפת בני משפחתם באריתריאה ולהחרמת רכושם שנותר במדינה (Poole, 2013). לא-חידוש הדרכון יש השלכות נרחבות במדינות שבהן אין לאריתריאים מעמד קבע, כמו מדינות המפרץ, שבהן אריתריאים ללא דרכון בתוקף מתקשים למצוא עבודה (Amnesty, 2019). אין נתונים על מספר הגולים המשלמים את המס של שני האחוזים, אך מועצת הביטחון של האו"ם העריכה בשנת 2011 כי ממשלת אריתריאה מרוויחה ממס זה בין עשרות למאות מיליוני דולרים בשנה (Plaut, 2017). סכום זה, שהוא משמעותי ביותר לא רק עבור מדינות עניות כמו אריתריאה, מלמד על הרווח הכלכלי הכביר שממשלת אריתריאה שואבת מהמשבר שאותו היא ייצרה. הפעלת לחצים כדי לגרוף רווחים כלכליים מהגולה תואמת הן את מודל מדינת המאפיה, לפיו ממשלת אריתריאה אינה בוחלת באמצעים כדי להגדיל את הכנסותיה, והן את מודל מדינת הסף, שמדגיש את חשיבותם הכלכלית של כספים הנכנסים לאריתריאה מבחוץ עבור השלטון במדינה. גם בישראל שבה חיים עשרות אלפי אריתריאים מתוקף מעמד ארעי שיש לחדש כל כמה חודשים (פורום ארגוני הפליטים ומבקשי המקלט בישראל, 2019), אריתריאים מקבלים מסמכים זמניים בלבד ונאלצים לחדש את הדרכון אם ברצונם להחזיק מסמך מזהה קבוע. עם זאת, לפי כל המראיינים נדמה שמעטים ממבקשי המקלט בישראל עושים זאת. אף אחד מחמשת המראיינים האריתריאים אינו מחזיק בדרכון, אלו מהם ששולחים כסף לאריתריאה עושים זאת דרך השוק השחור על אף ששיטה זו יקרה יותר מתשלום מס שני האחוזים, וכולם מעידים שתשלום מס שני האחוזים לשגרירות הוא תופעה נדירה בישראל. המראיינת הכט טענה שרק במקרים ספורים

מבקשי מקלט עם דרכון אריתריאי תקף ביקשו סיוע מהעמותה שבה היא פועלת, וסאלח, ביינה, וביניאם סיפרו שהקהילה האריתריאית בישראל ידועה כמתנגדת למשטר, ולכן אין זה מפתיע שרק מעטים בה משלמים את המס. עם זאת, חשוב לציין שראיינתי אך ורק דמויות משדרת ההנהגה של הקהילה, ויכול להיות שבקרב השכבות הרחבות יותר של קהילת מבקשי המקלט בארץ, שאינן מעורבות בפעילות פוליטית, תשלום מס שני האחוזים הוא תופעה נרחבת בהרבה. עדות למרכזיות הכספים מהגולה עבור ממשלת אריתריאה היא מנגנון הרדיפה הבין-לאומי שאותו היא מפעילה כדי לשמר את העברת הכספים. דו"ח אמנסטי מ-2019 מתאר רשת סוכנים בין-לאומית הפועלת במדינות שבהן חיות קהילות אריתריאיות, ומדגים זאת על קניה (Amnesty, 2019). חוקרים אחרים תיארו את מעורבות השגרירות האריתריאית בדיכוי תנועת סטודנטים בדרום אפריקה (Poole, 2013), ואת הסתננותם של מקורבים לשגרירות האריתריאית בשווייץ לשירותי התרגום של ארגוני זכויות אדם וגופים ממשלתיים במדינה כדי לאסוף מידע על פליטים ועל משפחותיהם, לתת להם עצות שגויות, ואולי אף למסור לרשויות ולארגונים מידע שקרי על אודותיהם (Bozzini, 2015).

גם בישראל דיווחים על פעולות של השגרירות שמטרתן לזרות פחד ואלימות בקרב אריתריאים נמסרים על-ידי ארגוני זכויות אדם ומבקשי מקלט (זיו, 2018; רבינא, 2018).⁷ המרואיינים הכט, פעילת זכויות האדם, ומבקשי המקלט סולומון וביינה, הרחיבו על היקף המעורבות של השגרירות בחיי הקהילה הארץ, אך המרואיין סאלח הדגיש שהמעורבות בישראל חמורה הרבה פחות מבמדינות כמו אוגנדה ואתיופיה. לאחרונה אף פורסם בעיתונות שהשגרירות האריתריאית בישראל שילמה ערבות כדי לשחרר מבקש מקלט אריתריאי, שנעצר בקטטה בין מתנגדי משטר לתומכיו (ביגמן, 2020). לכאורה, אין סיבה שאריתריאה תערוב למי שנמלט ממנה – מה גם שבתוקף היותו מבקש מקלט, הוא טוען שהוא נרדף על ידה. לדעתי, יש מקום לשער שהעצור היה תומך משטר או סוכן שלו, שהופעל או נתמך בידי השגרירות.

מובן שלא כל יעדי הרדיפה הבין-לאומית הם כלכליים – היא נועדה גם לדכא ביקורת על המשטר, כפי שמראה דיכוי תנועת הסטודנטים האופוזיציונית בדרום-אפריקה. המקרה של המרואיין מיקי אף מראה ששליחי המשטר פועלים להעניש את מי שמבוקשים על ידו: לאחר שהוא הרג בשוגג את מפקדו ונמלט מאריתריאה, הוא השתקע בארץ. בשנים האחרונות הוא נתון, לדבריו, לרדיפה בלתי-פוסקת של השגרירות ושל תומכי המשטר שהיא מפעילה, ופעמיים אף תקפו אותו פיזית. בשל איומים תכופים שהוא מקבל בשיחות טלפוניות, ולנוכח מה שהוא מגדיר כהתעלמות של המשטרה הישראלית, מיקי, דמות מוכרת בקהילת מבקשי המקלט, מחליף מספרי טלפון, ושומר עליהם, כמו גם על סיפורו, בסוד. הסיפור של מיקי מציב קושי לגישת שומר הסף, שמסבירה צעדים שנועדו להדק את הפיקוח על כניסה ויציאה מהמדינה, אך לא השקעת משאבים ברדיפת מי שכבר יצא ממנה. נוכל להסביר את הרדיפה הפוליטית של מתנגדי המשטר האריתריאי ושל מי שהוא תופס כפושעיו דרך מודל מדינת המאפיה, שמזכיר שגם לרדיפה הפוליטית יש תפקיד כלכלי: היא נועדה לזרוע פחד בקהילה, ולדחוק אריתריאים לשלם את מס שני האחוזים.

⁷ ראו עוד בפוסט של המוקד לפליטים ולמהגרים מה-27.06.19:

<https://www.facebook.com/HRM.Heb/photos/a.633183396745014/2343843939012276/?type=3&theater>

האם ממשלת אריתריאה נלחמת במשבר ההגירה, או מנסה להעצים אותו?

נוסף על הרווחים שהיא גורפת מהגולה האריתריאית, ממשלת אריתריאה מרוויחה גם מתהליך הבריחה עצמו. עניין זה, שהנסתר בו רב על הגלוי, מעיד על מעורבות בכירי ממשל אריתריאים בסחר בבני אדם. אם במדינות אחרות יש לשחד פקיד ממשל שפועל בניגוד להוראות כדי לברוח, עדויות מראות שבאריתריאה צריך לשלם למדינה עצמה כדי לעזוב אותה (Plaut, 2017). אחת הדרכים שבהן הממשל מרוויח מהבריחה באריתריאה היא נתיב הבריחה שהוא עצמו מציע: תמורת כ-9000 דולרים עומדת לרשותו של כל אריתריאי האפשרות לשלם ולצאת מאריתריאה ברכב יוקרתי, צבאי או ממשלתי, הנוסע ישר לסודן, ללא סכנות או עיכובים (van Reisen et al., 2017). מדובר בדרך מילוט גלויה אך לא רשמית שמארגן הממשל בניגוד לחוקי המוצהרים, תמורת רווח נאה.⁸

הדרך השנייה להרוויח מהבריחה עצמה כוללת עינוי וניצול פליטים אריתריאים במהלך מסע הפליטות שלהם. בדו"ח של Trafficking in Persons לשנת 2013 מסופר על קציני צבא אריתריאים ששיתפו פעולה עם קצינים בצבאות אתיופיה וסודן כדי לנצל פליטים אריתריאים שנמצאים בשטח מדינות אלו (US State Department, 2013). עדויות מראות שאריתריאים היו מעורבים באופן ישיר בפיקוח על מחנות העינויים בסיני, שבהם אריתריאים שניסו להגיע לישראל נכלאו ועונו עד שמשפחותיהם שילמו למענם כופר. עדויות אחרות אף מוכיחות שלפחות חלק מכספי הכופר ששולמו למענם בסיני מצאו את דרכם חזרה לאריתריאה (van Reisen et al., 2017). במחנות העינויים, שנסגרו עם בניית החומה בין ישראל למצרים, עונו מבקשי המקלט בשיטות כמו מכות חשמל, צריבות בברזל מלובן, הרעבה, והתעללות מינית (רופאים לזכויות אדם ואחרים, 2011). לנוכח עמדות הצבא הבכירות שאיישו הגנרלים האריתריאים שהיו מעורבים במחנות בסיני, קשה שלא לחשוב על פעילותם כחלק ממעורבות ישירה ומודעת של ממשלת אריתריאה בעינוי נמלטים ובסחר בבני אדם (Plaut, 2017).

לצד הניסיונות להגביל את ההגירה מהמדינה, אריתריאה מנסה לעיתים להחזיר אליה בורחים, באופן שמפר נורמות בסיסיות של משפט בין-לאומי וזכויות אדם. בשנת 2016, למשל, כ-450 אריתריאים ששהו בסודן נשלחו בחזרה לאריתריאה, בצעד שגרר גינוי נרחב מהאו"ם. לפי האו"ם, גירושם של האריתריאים על ידי הרשויות הסודניות אל כליאה ומעצר במולדתם נעשה בתיאום עם הרשויות האריתריאיות, שבחרו מי מהאריתריאים שנעצרו בסודן ברצון להחזיר (UNHRC, 2016). במקרה אחר, לאחר שאיטליה שקלה להעניק אזרחות לאחר המוות לקבוצת אריתריאים שמתו בדרכם אליה, אריתריאה דרשה להשיב אליה גופות הנמלטים, שאותם תיארה כ"מהגרים כלכליים שהולכו שולל על ידי הבטחות שקריות לרווחה באירופה" (Hepner, 2020). במבט ראשון אולי נדמה שהאירוע בסודן, ובמידה פחותה הדרישה להשבת הגופות, מוכיחים שממשלת אריתריאה מנסה להילחם במשבר ההגירה במדינה, אך אני משוכנע שההפך הוא הנכון: גם השבתם הכפויה והמצומצמת של נמלטים מסוימים, שאותם אריתריאה בחרה באופן אישי, מעידה על המעורבות הגבוהה של אריתריאה בהגירה מהמדינה. היא מוכיחה את השפעתה

⁸ מיעוט נתונים על התמודדות אריתריאה עם משבר הקורונה מקשה לקבוע האם אפשרות זו, כמו צעדים נוספים במדיניות של אריתריאה, ממשיכים להתקיים גם בחודשים אלו.

על נתיבי הבריחה ממנה ועל הממשלות המקבלות את הפליטים, כמו גם את העלמת העין שהיא נוקטת ביחס למרבית הנמלטים ממנה.

דיון

מעורבות הממשל האריתריאי בסחר בבני אדם מציבה קושי תיאורטי: מדוע המשטר האריתריאי, שאוסר בחוקיו על הבריחה מהמדינה ואף רודף את המתכננים לברוח, מפעיל את דרכי המילוט מהמדינה? לטענת פלאוט (Plaut, 2017), שמגדיר את אריתריאה כמדינת מאפיה, אריתריאה משתמשת במדיניות הגבול שלה כעסק הגורף רווחים על גב המנסים להימלט מהמדינה. לדידו, יש לראות את מדיניות הירי-כדי-להרוג בגבול שקיימת באופן רשמי אך לא מיושמת בפועל, כמו גם צעדים אחרים שנראים כאילו הם נועדו למנוע את הבריחה מהמדינה, כשיטות שרק נועדו להגביר את הפחד הכרוך בבריחה, וכך להעלות את המחיר שאריתריאים מוכנים לשלם תמורת יציאה מהמדינה. בניסוח אחר, סחר בבני אדם הוא פשוט שיטה נוספת שבה השלטון מנסה להעשיר את עצמו. עם זאת, מגוון צעדי המנע שאריתריאה נוקטת כדי לצמצם את הבריחה, במנותק מהסכנה הכרוכה בה – כמו למשל אי-חלוקת תעודות בסיום הלימודים – מוכיחים שהסבר זה לוקה בחסר. בעיה אחרת במודל זה היא היעדר ההתמודדות עם הנזקים שמסב משבר ההגירה לשלטון האריתריאי, שספק אם ניתן לטעון שיש לו אינטרס ביצירתם. גם אם הממשלה היא מאפיה, המאפיה ודאי נפגעת מערעור הלגיטימיות הבין-לאומית של שלטונה (Tronvoll & Mekonnen, 2017), ומהידלדלות כוח העבודה שבו היא שולטת.

השימוש של פול (Poole, 2013) במודל מדינת שומר הסף שפיתח קופר (Cooper, 2002) מבאר באופן משכנע הן את ניסיונות ממשלת אריתריאה להגביל את הבריחה מהמדינה והן את הפקת הרווחים מהגולה. בשני המקרים הממשלה מנסה לבסס את מרותה ולהגדיל רווחים דרך שימוש בטכניקות שמירת סף. עם זאת, הסבר זה נכשל בדיוק היכן שמודל מדינת המאפיה מצליח: סחר בבני אדם. תאוריית שמירת הסף לא יכולה להסביר את המניע למעורבות האקטיבית של ממשלת אריתריאה ב"חציית הסף", כלומר את עידוד הבריחה מהמדינה על ידי המדינה עצמה, ואת הסתירה בין המגבלות שאריתריאה מטילה על ההגירה למעורבות שלה בה. בעיה נוספת ביישום המודל על אריתריאה היא היעדר הסבר להתפתחותן של פרקטיקות שמירת הסף במדינה. אריתריאה אמנם הייתה נתונה תחת קולוניאליזם איטלקי ובריטי עד שנת 1952, אך היא קיבלה את עצמאותה לאחר כארבעים שנות שלטון אתיופיה, מדינה שהממשל בה אינו יצר הקולוניאליזם המערבי (Tronvoll & Mekonnen, 2017). לא ברור כיצד אריתריאה יכלה בכלל לרשת הסדרים מוסדיים של מדינה שומרת סף עם קבלת עצמאותה ממדינה שמעולם שלא תפקדה ככזו.

לדעתי, הדרך הנכונה להבין את מדיניות ההגירה של אריתריאה היא דרך השילוב של שני המודלים. צעדי ממשלת אריתריאה בתחום ההגירה אינם מוסברים באמצעות היותה מדינת שומר סף, אלא מתוך השלמתה עם אי-יכולתה להיות מדינה כזו. אריתריאה מנסה לשלוט במדיניות ההגירה שלה כפי שמציע מודל שומר הסף, אך היא נוחלת בכך כישלון מהדהד, בין היתר משום שלפני עצמאותה היא מעולם לא תפקדה כמדינה שומרת סף. הממשלה אכן חותרת לשליטה מיטבית בגבולות דרך צעדים ארוכי טווח, המשתקפים במדיניות הנפקת התעודות במדינה ובהעברת כיתות ה"ב שבה אל מחנה צבאי, ושואפת להפוך לאורך זמן את אריתריאה למדינת שומר סף. עם זאת בטווח הקצר הממשלה משלימה עם משבר ההגירה שמתחולל מתחת לאפה,

מתוך הכרה בחוסר יכולתה להילחם בו. במצב זה, היא אכן מתנהלת כמו ארגון פשע שרק מעוניין להרוויח, כפי שמתאר מודל מדינת המאפיה, ומנסה לגרוף רווחים מידיים גם ממשבר ההגירה בזמן שהיא מנסה למנוע אותו. מעורבות הממשלה האריתריאית בבריחה מהמדינה, שבמקרה של נתיב הבריחה לעשירים מהווה ארגון מלא של בריחה זו, אינה משקפת אסטרטגיה של שמירת סף, אלא ניסיון של משטר אוטוריטרי להרוויח מסך פרץ, שאת קיומו הוא נאלץ לקבל.

אני סבור כי שתי המגמות – ניסיון למנוע בריחה בטווח הארוך, ומאמץ להרוויח ממנה בטווח המיידי – עומדות בלב מדיניות ההגירה האריתריאית, ושהתפיסה המשלבת, המצליחה להכיר בשני יסודות מנוגדים אלו, עוזרת בתורה להבין את השינוי המהותי שעברו היחסים בין מדינת אריתריאה לתפוצות האריתריאיות. החל משנת 2001 הגולה האריתריאית הפכה מגולה מגויסת, שתומכת במשטר בדרכים שונות, למעוזם של ארגונים אופוזיציוניים. אלו לא רק מתנגדים למדיניות המשטר האריתריאי, אלא גם לערכי היסוד שלו, בשני אופנים שונים. הגל הראשון של הארגונים החדשים בגולה דחה את מסגרת ההתייחסות האריתריאית תוך פנייה לקבוצות אתניות ודתיות ספציפיות, והגל השני נצמד לשיח זכויות אדם, שמבטא התרחקות מהמסורת הפוליטית האריתריאית של מחתרת ומאבק מזוין.

התפקיד המרכזי שממלאת הממשלה האריתריאית במנגנון הבריחה מהמדינה נותר אולי סמוי ברובו, אך נראה שהוא ברור מאוד לגולים האריתריאים. ככלל, הנמלטים מאריתריאה נאלצו לשלם למשטר כדי לברוח מהמדינה, וכעת הם נקרעים בין תמיכה כלכלית במשטר שממנו הם ברחו לבין איומים ומגבלות שיארבו להם אם יימנעו מתשלום. בלי להניח מודעות גבוהה של התפוצות האריתריאיות למעורבות הממשל האריתריאי במשבר ההגירה ובחיי הגולה, קשה להבין את הפער העצום בין התמיכה הכלכלית הגדולה שמספקת הגולה למשטר דרך מס שני האחוזים לבין המסגרות הפוליטיות של אותה גולה, שחותרות באופן ישיר להפלת אותו המשטר. הפער נשען על פחד גדול ממשטר דכאני, שנשמר דרך רדיפה חוצת גבולות, הנמשכת גם שנים לאחר הבריחה מאריתריאה.

תודות

מלבד הקוראים האנונימיים, אני מבקש להודות בחום לד"ר אלה קרן מהחוג למדעי המדינה באוניברסיטה הפתוחה, על הייעוץ ועל ההכוונה המסורים. בנוסף, אני מודה לתכלית ביינה על סיועו למחקר זה. ביינה היה מנהיג בולט בקהילה האריתריאית בישראל, אך בשנת 2019, כמו רבים אחרים בקהילת מבקשי המקלט, ביינה היגר מישראל למדינה שבה הובטח לו מעמד קבע.

רשימת מרואיינים

כל הראיונות ערכו בין חצי שעה לשעה, הוקלטו ותומללו לאחר מכן.

- לאה הכט, מנהלת הפעילות של המרכז לקידום פליטים אפריקאיים – ARDC. הראיון נערך ב- 25.09.19 בנווה שאנן בתל-אביב, והתנהל בשפה האנגלית.
- תכלית ביינה, אקטיביסט אריתריאי, מגשר קהילתי במרכז לקידום פליטים אפריקאיים – ARDC לשעבר וחבר לשעבר בהנהגה האריתריאית הנבחרת. הראיון נערך בתאריך 02.10.2019 בנווה שאנן בתל-אביב, והתנהל בשפה האנגלית.
- מיקי (שם בדוי), מבקש מקלט אריתריאי שסובל מרדיפות על-ידי סוכני הממשלה האריתריאית, דמות בולטת בחיי התרבות של הקהילה בישראל. בשל מגבלות הקורונה, הראיון נערך ב- 13.10.2020 דרך הטלפון, והתנהל בעברית.
- מדהאני סולומון, אקטיביסט אריתריאי, סגן יושב-ראש ההנהגה האריתריאית הנבחרת לשעבר וחבר לשעבר בשלוש מפלגות אופוזיציה שונות, בהן United Eritreans for Justice. בשל מגבלות הקורונה, הראיון נערך ב- 13.10.2020 דרך הטלפון, והתנהל בעברית.
- נבילאווי סאלח, חבר במפלגת One Nation, שייך למיעוט המוסלמי בקרב מבקשי המקלט בישראל. בשל מגבלות הקורונה, הראיון נערך ב- 13.10.2020 דרך הטלפון, והתנהל בעברית.
- ביניאם (שם בדוי), חבר ההנהגה העולמית של מפלגת United Eritreans for Justice, הגדולה במפלגות האופוזיציה בישראל. בשל מגבלות הקורונה, הראיון נערך ב- 14.10.20 דרך הטלפון, והתנהל בשפה האנגלית.

רשימת מקורות

- ביגמן, ע' (2020). שגרירות אריתריאה פעלה לשחרור מסתנן אלילים ממשמורת, *ישראל היום*, 14 באוקטובר. אוחר מ <https://www.israelhayom.co.il/article/810043>
- בן יהודה, ע' (2018). התנועה הלאומנית שמערערת את הפזורה האריתריאית, *הפורום לחשיבה אזונית*, 3 במאי. אוחר מ <https://www.regthink.org/articles/%D7%94%D7%AA%D7%A0%D7%95%D7%A2%D7%94-%D7%94%D7%9C%D7%90%D7%95%D7%9E%D7%A0%D7%99%D7%AA-%D7%A9%D7%9E%D7%A2%D7%A8%D7%A2%D7%A8%D7%AA-%D7%90%D7%AA-%D7%94%D7%A4%D7%96%D7%95%D7%A8%D7%94-%D7%94%D7%90%D7%A8%D7%99%D7%AA%D7%A8%D7%90%D7%99%D7%AA>
- זיו, א' (2018). מבקשי מקלט בהפגנה מול משרד החוץ: סלקו את השגריר האריתריאי, *שיחה מקומית*, 25 ביוני. אוחר מ <https://mekomit.co.il/מבקשי-מקלט-בהפגנה-מול-משרד-החוץ-סלקו-את/>
- פורום ארגוני הפליטים ומבקשי המקלט בישראל, *תמונת מצב - מבקשי מקלט מאריתריאה וסודן - אוגוסט 2019, 2019*.
- רבינא, פ' (2018). האם אריתריאה מנהלת מסע הפחדה מכוון בישראל? *מקור ראשון*, 5 ביוני. אוחר מ <https://www.makorrishon.co.il/news/52199>
- רופאים לזכויות אדם, מוקד סיוע לעובדים זרים ואחרים, Release Eritrea, Agenzia Habeshi, EMDHR, ICER ו-The America Team for Displaced Eritreans, *הגיע הזמן להציל את מאות הפליטים המוחזקים במחנות העיניים בסיני*, 2011.
- רשות האוכלוסין וההגירה, *סיכום נתוני זרים בישראל לשנת 2018, 2019*.
- Abraha, D. (2010). Command economy as failed model of development lessons not yet learned: The case of Eritrea. *Journal of Management Policy & Practice*, 11(5), 49-68.
- Amnesty International, Eritrea (2004). 'You have no right to ask' - Government resists scrutiny on human rights.
- Amnesty International, Eritrea (2015). *Just deserters: Why indefinite national service in Eritrea has created a generation of refugees*.
- Amnesty International, Eritrea (2019). *Eritrea: Repression without borders - Threats to human rights defenders abroad*.
- Arneberg, M.W., & Pederson, J. (1999). *Urban households and urban economy in Eritrea*. Fafo Institute for Applied Social Science.
- Bernal, V. (2020). Digital media, territory, and diaspora: The shapeshifting spaces of Eritrean politics. *Journal of African Cultural Studies*, 32(1), 60-74.

- Bozzini, D. (2015). The fines and the spies: Fears of state surveillance in Eritrea and in the diaspora. *Social Analysis*, 59(4), 32-49.
- Cooper, F. (2002). *Africa since 1940: The past of the present*. Cambridge University Press.
- Freedom House, Eritrea – Country Report. <https://freedomhouse.org/report/freedom-world/2019/eritrea>
- Furst-Nichols R., & Jacobsen, K. (2011). *New refugees, development-forced displacement, and transnational governance in Eritrea and exile*. Tufts University.
- Hashimshony-Yaffe, N, and Yaron Mesghenna, H. (2020). In the absence of states: Transnationalism and asylum–Eritrean refugees in Israel." *African Diaspora*, 8(2), 121-146.
- Hepner, T. (2009). Generation nationalism and generation asylum: Eritrean migrants, the global diaspora, and the transnational nation-state, *Diaspora*, 18(1), 184-207.
- Hepner, T. (2020). At the boundaries of life and death: Notes on Eritrea and Northern Uganda. *African Conflict & Peacebuilding Review*, 10(1), 127-142.
- Human Rights Watch, Eritrea – Country Summary (2017).
- Kibreab, G. (2013). The National Service/Warsai-Yikealo development campaign and forced migration in Post-Independence Eritrea. *Journal of Eastern African Studies*, 7(4), 630-649.
- Mannheim, K. (1952). The problem of generations. In P. Kecskemeti (Ed.), *Essays on the Sociology of Knowledge* (pp. 276-322). Routledge and Kegan Paul.
- Mohammad, A. & Tronvoll, K. (2015). *Eritrean opposition parties and civic organisations*. NOREF (The Norwegian Peacebuilding Resource Centre).
- Plaut, M. (2017). Eritrea: A Mafia State?. *Review of African Political Economy*, 44(154), 662-672.
- Poole, A. (2013). Ransoms, remittances, and refugees: The gatekeeper state in Eritrea. *Africa Today*, 60(2), 67-82.
- Rena, R. (2009). Poverty in Eritrea: Challenges and implications for development. *International Social Science Journal*, 60(197-198), 325-335.
- Reporters Without Borders (RSF), Eritrea. <https://rsf.org/en/eritrea>
- Sabar, G. & Rotbard, A. (2015). Eritrean asylum seekers' lament ceremonies in Israel as contested sites of identity formation. *African Diaspora*, 8, 147-173.
- Schmitz-Pranghe, C. (2010). *Modes and potential of diaspora engagement in Eritrea: Diaspeace Working Paper 3*. University of Jyväskylä.

- Tronvoll, K. & Mekonnen, D. (2017). *The African garrison state: Human rights & political development in Eritrea*. James Currey.
- United Nations Department of Economic and Social Affairs (UN DESA) & United Nations Children's Fund (UNICEF) (2013). *Migration profiles: Eritrea*.
- United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR) (2018). *Global trends: Forced displacement in 2018*.
- United Nations Human Rights Council (UNHRC) (2015). *Detailed findings of the commission of inquiry on human rights in Eritrea*.
- United Nations Human Rights Council (UNHRC) (2016). *Detailed findings of the commission of inquiry on human rights in Eritrea*.
- US State Department (2013). *Trafficking in Persons Report*.
- van Reisen, M., Estrfanos, M. & Reim, L. (2017). Human trafficking in the Sinai: Mapping the routes and facilitators. In M. van Reisen & M. Mawere (Eds.), *Human trafficking and trauma in the digital era: The ongoing tragedy of the trade in refugees from Eritrea* (pp. 19-88). Langaa RPCIG.